

MATICES SOBRE BARCOS DE PEDRA NAS COSTAS GALEGAS

Por: Francisco Calo Lourido

Os discípulos de Santiago collen o seu corpo e baixan á beira do mar, onde atopan unha nave habilitada para el (“*nauim sibi paratam inueniunt*”); saen ó alto mar e en sete días arriban a Iria, atracando a remos e dando gracias a Deus por se veren libres de ataques dos piratas, de embarrar nos baixos ou de afundir polos temporais. O anterior é o que nos narra o Liber Sancti Jacobi “Codex Calixtinus” no Cap. 1 do Libro III. Na Historia Compostelana introdúcense unhas notas poético-eruditas ó engadir a esta pasaxe que a nave fora aparelhada polo propio Deus e que na viaxe tiveran que librar de Escila, de Caribdis e das traidoras Sirtes.

Non veríamos nada de milagroso nesta viaxe, se non fora pola brevísima duración da travesía, e eso aínda despois de caer a estribor (Escila e Caribdis conforman o estreito de Mesina) e a continuación a babor ata a costa africana (as Sirtes son bancos de area fronte as costas de Libia e Tunicia). Facendo enguiñadas, como se navegaran en bolina, chegan a Galicia nunha semana; pero a xente non se conforma con tan pouco e precisa máis ingredientes que acentúen o máxico, o sobrenatural. E a partir de aí, unha vez que ten lugar a invención do sepulcro de Santiago, contra o ano 813, reinando Alfonso II e sendo bispo de Iria Teodomiro, vaise ir tecendo toda unha complexa lenda con variantes. Resumámolas.

Os apóstolos atracan a nave e danlle un cabo a unha pedra con letras, unha ara romana, un Padrón, que daría nome á poboación que aí se ía instalar. Desembarcan o corpo de Santiago e pousano nunha pedra que, ó seu contacto, o acolle, como se fora de cera, formando un a xeito de sepulcro antropomorfo, deses tan espallados en época altomedieval. A continuación procuran un lugar para enterralo e entran en contacto coa raíña Lupa, pero esto, tan marabilloso, non ten interese para o que agora nos ocupa.

O que si cómpre ter presente é que a tal barca, na que se fixo a travesía desde Palestina a Iria, non consta que non fora como as normais da época, é dicir, de madeira e con velas de lenzo. A lenda non fala en absoluto dunha barca de pedra. Chégalle ben con traer a Santiago desde tan lonxe en sete días e voltaqueando. Pero, século tras século, vaise ir formando unha teoría que mestura a barca coa pedra na que se deitou o corpo cando foi desembarcado. No S.

XVII vén en peregrinación ata estas terras o boloñés Doménico Laffi¹ e cóntanos que en Padrón hai, no fondo do río, unha barca grande, toda de mármore branco, da que se di que trouxo o corpo de Santiago e que se converteu en pedra nada máis sacalo os discípulos de dentro “para que non puidera usala ninguén máis e para que non puidera ser levada de alí”. Castellá Ferrer –segundo López Ferreiro– confundiu a tal pedra coa que serviu de repouso ó corpo de Santiago, cando di que foi botada ó río polo Rexemento da vila para que os peregrinos non a acabaran de desfacer, arrancándolle cachos a xeito de reliquias.

¿Por que hai interese en seguir dicindo que Santiago chegou a Galicia nunha barca de pedra? O que se nos conta é que chegou nun barco e, posteriormente, unha pedra do fondo do río -ou que foi tirada a el- foi considerada a tal barca ou a pedra que adquiriu forma de sepulcro antropoide ó contacto co seu corpo. Do que non hai dúbida é de que Santiago non navegou nunha barca de pedra.

Entre os apóstolos de Cristo, foron varios os que tiveron como profesión a de pescadores e, se vimos de falar da chegada a Galicia do corpo dun deles, o de Santiago, vexamos agora o que aconteceu con San Andrés, colega do anterior e irmán de San Pedro. O que nos conta a lenda é que Santo Andrés, mariñeiro el, chegou nunha das súas singraduras ata aqueles cantís impresionantes da serra da Capelada e alí, en Teixido, tivo que quedar por mandato de Cristo². Son moitos os séculos nos que se nos vén repetindo que Pedro e Andrés, Santiago e Xoán, fillos estes do Zebedeo, eran todos eles mariñeiros, polo que non é de estrañar que a xente os fixeran navegar e mesmo chegar ata Galicia. O que resulta máis difícil de entender é que haxa libros, que non paga a pena citar aquí, que pretenden ser científicos e que xustifican a chegada de Santiago a Galicia porque, como mariñeiro, estaba afeito a perseguir o peixe e, nunha desas, chegou ata estas costas. Ó mellor non sobra lembrar de cando en vez que estes apóstolos pescaban si, pero nun mar interior, en Tiberíades, sen comunicación co Mediterráneo. Pero, para construír lendas, esto tanto ten, e Santo Andrés chegou a Teixido e aquí ficou, despois de fondear a súa barca. Como xa non a ía usar máis, aquela transformouse en pedra e aínda hoxe está á vista de todos os que se achegan ata alí coa aparencia dun barco coa quilla ó sol, formando, xunto con outro petouto, as chamadas Penas Gabeiras.

Unha versión da lenda conta que San Pedro, irmán do anterior, se mofou deste por ter que permanecer naquela terra tan afastada. Outra di que o propio Santo Andrés se queixou directamente a Cristo de que todo o mundo ía visitar a Santiago e a el ninguén se achegaba por quedar no cabo da terra. Tanto nunha versión como noutra, Cristo dille que o que non vaia a velo de vivo unha vez, terá que ir de morto tres. Non nos interesa agora analizar esto nin moito menos os posibles significados ou antigüidade deste culto. O único que realmente queremos facer notar é que o barco que trouxo o Santo non era de pedra; petrificouse cando xa non ía navegar máis.

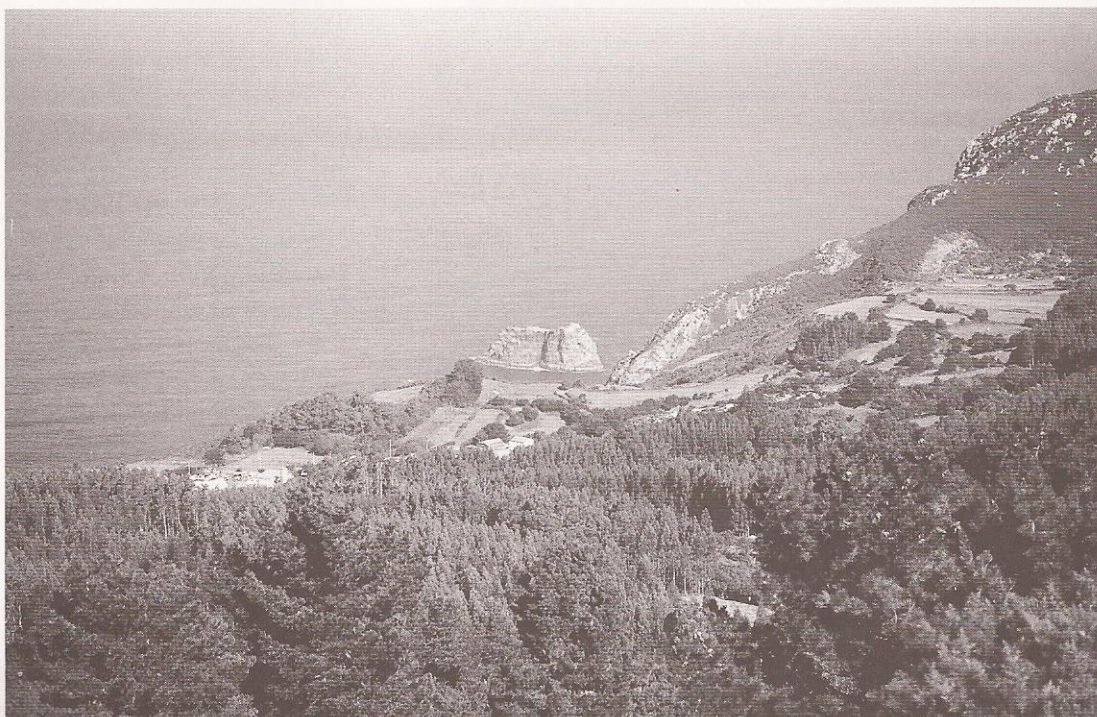
No primeiro caso vimos como Santiago, un apóstolo mariñeiro, chegou a Iria nun barco normal. No segundo tropezamos con Andrés, tamén apóstolo mariñeiro, que chegou a Teixido noutro barco igualmente normal e que o feito se relaciona, polos ciúmes, co culto do anterior. Vexamos un terceiro caso, que tamén podemos incluír no que chamaremos ciclo xacobeo.

Nesta ocasión foi a Virxe María a que chegou, concretamente, a Muxía, valéndose dunha embarcación. Andaba o apóstolo Santiago canso e desmotivado, porque as xentes desta terra disque non lle estaban a facer moito caso nas súas prédicas e, nunha destas, atopándose na costa de Muxía, veu como a propia Virxe María viña cara á costa nunha barca de pedra con vela e temón do mesmo material. Varou en terra, consolou a Xacobo e, se cando tivo que facer o mesmo en Zaragoza –vese que Santiago era propenso ó desánimo– deixou como recordo o Pilar, en Muxía quedaron tamén, ata o de hoxe, barca, temón e panoⁱⁱⁱ.

Tres lendas, as tres vencelladas a

Santiago, e tres barcos de pedra, pero dos tres só este último era de pedra cando navegaba por riba das augas. O de Andrés petrificou despois de fondeado e sobre o de Xacobo non está nada claro que se trate realmente do barco que o trouxo desde as costas de Palestina ou da laxa da ribeira na que se depositou o corpo tras ser desembarcado.

Na propia vila da Pobra do Caramiñal desemboca o río Pedras, así chamado a partir da fusión das augas do Barbanza coas do San Xoán, ámbolos dous procedentes do máis alto da parte occidental da serra do Barbanza. Na confluencia daqueles, onde había un eremitorio, posiblemente altomedieval, foi edificado o oratorio dos “frades da prove vida” de San Xoán da Misarela. A uns metros das ruínas do convento, a carón do río, hai unha “Pedra da Barca”, “Barca de San Xoán” ou “Barca de San Amaro”^{iv}. A erosión deste río, salvando en escasos km máis de 500 m fai que todo o seu percorrido estea cheo de bloques erráticos, piscinas e “olas de xigante”, características dun río de montaña que se conserva novo practicamente ata a súa morte no mar de Arousa. Pero entre tantas pedras traballadas pola auga está a anterior, con aspecto de ter sido total ou parcialmente labrada pola man do home.

Gabeiras, ou barca de San Andrés, ó fondo de Teixido

A lenda, xa coñecida por Fr. Martín Sarmiento, di que nesa barca chegou ata alí, en viaxe fluvial, San Xoán. Unha variante prefere a San Amaro como nauta e, tanto nun caso como no outro, Deus, para protexelo, ía tirando pedras pola popa (lémbrese o nome do río) contra os seus perseguidores. Hoxe por hoxe, non é posible saber quen foi o que navegou nela; pero en caso de tratarse de San Amaro estaríamos diante dun home que realizou unha viaxe fantástica por mar, coa intención de atopar o Paraíso, e regresou despois de 300 anos que, como a San Ero de Armenteira, lle pareceran uns minutos. Se o viaxeiro foi San Xoán o Bautista, o patrón do convento, sen dúbida se tiña que sentir a gusto naquela paraxe inhóspita e con río, desolación á que el estaba afeito alá en Palestina. Se, como é habitual en Galicia, hai unha confusión de santos e se trataba en orixe de San Xoán o Evanxelista, estaríamos outra vez diante dun apóstolo mariñeiro e tan relacionado con Santiago como que se trataba de seu irmán. Para o caso tanto nos ten, pois o que realmente agora nos importa non é tanto de quen se trate, senón de que alá arriba, na Misarela, hai unha pedra na que a tradición di que navegou un santo polo

río arriba, sen especificar se xa era de pedra, mentres navegaba ou se, como noutros casos xa vistos, se transformou en pedra con posterioridade.

Alonso Romero dedicou un moi ben documentado libro ós barcos de pedra no que se citan, como exemplos únicos en Galicia, os catro que vimos nós agora de mencionar. No apartado interpretativo dáse por certo que nos catro casos houbo navegación en barcos pétreos, e con esta seguridade enlázaos o autor co que sucede noutras partes do occidente europeo. É evidente que a interpretación destas lendas terá que ser moi distinta, dependendo de se as navegacións se fixeron nunhas embarcacións de pedra ou se os tales barcos se transubstanciaron en pedra cando xa non se precisaban. ¿Converteríanse en pedra para evitar que San Andrés, Santiago ou San Xoán decidiran abandonar o lugar?, ¿estaremos, mutatis mutando, diante de algo semellante ó que fixeron os atenienses cando cortaron as alas da Victoria para que sempre permanecera entre eles? Remando contra corrente, sempre concordei máis con Risco, ó dicir que os galegos somos homes da Baixa Romanidade, mediterráneos... e no Mediterráneo mesmo hai barcos-illa^{vi}. Algún día haberá que tocar

este tema en profundidade; pero, volvendo ó asunto, cómpre que os estudiosos respecten a literalidade das lendas para non distorsionar a súa análise, e en Galicia, das catro, só unha especifica expresamente que navegaba un barco de pedra.

Corte na Serra do Barbanza feita polo río de Pedras

Por outra banda, puido haber máis de catro casos de barcos pétreos e resultar que, por non acadar sona como os anteriores (do caso de San Xoán da Misarela pouca xente sabe), aínda hoxe estean sen recoller ou teñan desaparecido. Vexamos un exemplo. No Porto do Son, na entrada sur da ría de Muros e Noia, destaca, vindo do mar, o alto da Atalaia, onde se ergue unha capela, hoxe dedicada á Virxe do Carme e antes á da Misericordia e que, posiblemente xa desde

A Sagrada e a Pedra da Barca no Porto do Son

a súa fundación, tivo especial relevancia entre as xentes do mar. Ós pés da capela hai unha costa rochosa, brava, que vai desde o Balcón de Pilatos ata a Pedra da Sagrada. Este pedra forma pola banda de terra a chamada Poza da Sagrada e, o remate da mesma, a onde vai recalar toda a brosa que as marusías invernais meten dentro, recibe o nome de Cocho do Meco. Podemos facer xa un primeiro apunte: hai máis Mecos que o do Grove ¿ou sería o mesmo?... Aí, no Cocho do Meco apareceu “non se sabe cando” unha imaxe da Virxe que os do Son subiron á Atalaia e honraron, construíndolle a Capela da Misericordia. No lugar no que se atopou a imaxe brotou unha fonte de ¡aceite! (poño os signos polo estraño do feito aquí en Galicia). O tal aceite só se podía coller para alumear á Virxe... e a fonte secou, cando un desaprehensivo mariñeiro foi buscar un pouco para lle botar á caldeirada. A lenda é curiosa, pero o que a min me interesa agora é que nese grande conxunto de pedra que citei, tamén debaixo da Atalaia, hai unha grande laxa que se chama Pedra da Barca. Temos, pois, unha Sagrada (Pedra e Poza), temos unha imaxe da Virxe que chega por mar, temos unha fonte de aceite que seca cando se usa desacertadamente, temos unha capela de devoción mariñeira, temos un Cocho do Meco e temos unha Pedra da Barca. Temos, xa que logo, moitos ingredientes para unha fermosa lenda máis completa que a que aínda hoxe se conserva na lembranza dos veciños do Son. ¿Viría a nosa Virxe da Atalaia na Pedra da Barca? Sería interesante, e necesario, percorrer a costa para recoller os microtopónimos, contabilizar o número de barcos e barcas de pedra que aínda hoxe se coñecen por ese nome e ver se están ou non asociados a algunha tradición^{vii}, pero sempre sen modificar as lendas para facilitar interpretacións apriorísticas.

ⁱ LAFFI BOLONÉS, Domenico (1991): *Viaje a Poniente. Biblioteca Mágica del peregrino*, 2. Ed. Sildavia. Santiago.

ⁱⁱ USERO, Rafael (1992): *El santuario de San Andrés de teixido*. Fundación Villabril. Madrid.

ⁱⁱⁱ CASTRO, X. Antón (1997): *Muxía, Finisterre da Ruta Xacobeá e santuario de culto ás pedras*. Pedra d'Abalar Edicións, S.L. Poio.

^{iv} VIDAL SUÁREZ, José Carlos (2001): “O Eremitorio de A Misarela: A Barca de San Amaro”. *Aunios*, nº 3. Asociación Cultural-Gastronómica Pineiróns. O Grove, 77-81.

^v ALONSO ROMERO, Fernando (1991): *Santos e barcos de pedra. Para unha interpretación da Galicia atlántica*. Edicións Xerais de Galicia. Madrid.

^{vi} Lembremos a antiga lenda de Píndaro na que nos conta que a illa de Delos era un grande navío que navegaba ata que Zeus a estabilizou, como terra fixa, para que nela habitaran os seus fillos ilexítimos (alí naceron Apolo e Artemis).

^{vii} Taboada falou, no discurso de entrada na Real Academia Galega, da Pena da Arca, na que Noé chegou a Noia. Citou tamén a Pedra de San Adrián, en Vilaboa, a onde este santo arribou noutra embarcación (Cfr. TABOADA CHIVITE, Xesús (1982): *Ritos y creencias gallegas*. Sálvora, A Coruña, 177.